

Kémperek és nyílt erőszak a Délvidéken az impériumválás éveiben (1922–1923)

Dévavári Zoltán
Szegedi Tudományegyetem

A bizalmatlanság légköre – a Varga György-féle kémper

Az 1918. december elsején megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság belső konszolidációja és magának az államnak a fel- és kiépítése hosszú, számos konfliktussal járó folyamat volt. A közigazgatás átvétele, a szerbiai struktúrák átültetése vontatottan és nehézkesen haladt előre, s már december 5-én Zágrábban halálos áldozatokat követelő véres összetűzés robbant ki a végül szerb hegemoniát biztosító egyesülés ellen tiltakozó horvátok és a várost ellenőrzése alatt tartó szerb hadsereg között. Lázadások, fegyveres összetűzések zajlottak Macedóniában, Koszovóban, de vér folyt Montenegróban is, ahol a megbuktatott Nikola király hívei ragadtak fegyvert.

A vizsgált korszakban tehát az egész állam területén jellemzőek voltak az erőszakos cselekmények, így a Magyarországtól elcsatolt, az új állam által birtokba vett délvidéki területeken is, ahol a kémkedési perek és a tettlegességig fajuló nyílt erőszak mögött, ha nem is minden esetben, de gyaníthatóan sokszor a tudatos állami megfélemlítés politikája állt.

A Délvidék vonatkozásában az erőszak fokozódásához hozzájárult az is, hogy a magyar kormány a Délvidék egyes területei – elsősorban a Bácska és a Bánság vonatkozásában – vélhetőleg már Károlyi regnálása alatt rendelkezett a fegyveres felszabadításra vonatkozó tervekkel.¹ Ezt a feltevést erősíti az a tény, hogy a Teleki Pál miniszterelnök vezetése alatt álló a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központja (TESZK) 1921–1922-es évi költségvetésében 25 millió koronát irányzott elő a határon túli titkos katonai szervezetek támogatására,² továbbá a temesvári leventepőr,³ illetve közvetve az is, hogy egy 1921. május 11-én megtartott értekezleten Bethlen miniszterelnök az ország konszolidációja érdekében megtiltotta az elcsatolt területekre vonatkozó fegyveres és nyílt irredenta szervezkedéseket.⁴

¹ Danilo Kecić: Forradalmi munkásmozgalom a Vajdaságban 1917–1921 között. Újvidék, 1980. 120.

² A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 40.

³ Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék és ami előtte következik. A temesvári levente pőr 1919–1920*. Budapest, 2006.; Uő.: *Iff. Niamešny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)*. Budapest, 2010.

⁴ A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*, Szeged, 2010. 39. Uő.: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* i. m. 38–39.

A trianoni békeszerződés megkötése előtti időszak elsősorban a végleges határok kérdésében élte ki a két ország kapcsolatát. Rontotta a viszonyt az is, hogy 1920 elején Maurice Paléologue, a francia külügyminisztérium vezértitkára az orosz bolsevizmus megakadályozása céljából egy lengyel–magyar–román együttműködésen alapuló, de francia befolyás alatt álló Közép-Európa-tervvel állt elő. Ezzel összefüggésben 1920 márciusában francia–magyar tárgyalások kezdődtek meg, amelyek végül nem hoztak konkrét eredményt.⁵

Vélhetőleg a francia–magyar tárgyalásokkal volt összefüggésben az 1920. április 18-án Szabadkán a magyar vasutasok vezetésével kitört újabb általános lázadás. A kezdetben kommunista jelszó alatti lázongások gyorsan elfajultak. A gépfegyverekkel felfegyverkezett magyar vasutasok elfoglalták a III., az V. és a VIII. kerületi rendőrőrsöket, tíz rendőrt megsebesítettek, hármat pedig megöltek (kettőnek a neve ismert: Stipan Šarčević és Mirko Gal). Ezt követően ellenőrzésük alá vonták a belvárosi kerületeket, majd a város több területén is fegyveres összetűzések robbantak ki. A túlerőben lévő szerb karhatalom végül április 20-án verte le a lázadást. A szerb források szerint a lázadás vezetője egy bizonyos Rutai István volt, aki személyesen Horthytól kapta az utasításait. A fegyveres felkelés célja pedig Szabadka Magyarországhoz történő visszacsatolásának kierősztolása volt. A szerb hatóságok a lázadás leverése után 88 embert tartóztattak le, hatot közülük 1920. június 20-án halálra ítélték. Az ítéleteket végül nem hajtották végre. Rutainak sikerült elkerülnie a szerbek bosszúját: a bukás előtt Halasra menekült, s belépett a magyar csendőrség kötelékébe. Nem volt ilyen szerencsés Báics Béla helyi földbirtokos, akit a szerb hatóságok fegyverrejtegetéssel tartóztattak le. Báics nem bírta a kihallgatás során elszenvedett tülegetéseket és a városháza egyik emeleti ablakából kiugorva önként vetett véget életének.⁶

1920 decemberében az SzHSz-hatóságok által elrendelt kényszerosztások miatt Délvidék-szerte fegyveres összetűzések robbantak ki a szerb hadsereg és a helyi lakosság között. Zomborban 4–5 ezer főnyi, kaszákkal, kapákkal felfegyverkezett tömeg ütközött meg a szerb katonasággal, s az összecsapásoknak tíz halottja és negyven sebesültje volt. Hasonló intenzitású összecsapások a Bánátban is voltak.⁷

A feszültség a következő időszakban sem csillapodott. A szabadkai ügyészség által készített statisztika szerint 1922-ben csak Szabadka városában államellenes bűncselekmény, hazaárulás, kémkedés, az alkotmányos berendezkedés megdöntésére tett kísérlet és egyéb politikai bűncselekmények elleni vádpontban összesen 40 letartóztatás történt. Januárban 6, februárban 1, márciusban 2, áprilisban 1, májusban 1, júniusban 4, júliusban 1, augusztusban 5, szeptemberben 3, októberben 14, novemberben 2.⁸ Ugyanebben az évben az ügyészség 65 bűnvádi eljárást folytatott le. Ezek száma havi bontásban a következőképpen alakult:

⁵ Ádám Magda: *A kisantant és Európa*. Budapest, 1989. 39–93.; Hornyák Árpád: *Magyar–Jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, 2004. 81–89.

⁶ Marko Protić: *Zlatni dani Subotice od oslobodjenja do potpisa mira (13 nov. 1918 – 4 juna 1920)*. Subotica, 1930. 91–92.; Hornyák Árpád: *Magyar–Jugoszláv diplomáciai kapcsolatok...* i. m. 81–89.; Petkovics Kálmán: *A tizennyolc nyárfa*. Szabadka, 1970.; Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995. 38–40.; A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* i. m. 21–23.

⁷ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* i. m. 21–23.

⁸ IAS F.47.1099.IX.9/1923

januárban 4, februárban 1, márciusban 9, áprilisban 6, májusban 5, júniusban 4, júliusban 3, augusztusban 5, szeptemberben 14, októberben 12, novemberben 2.⁹

A közvéleményt leginkább foglalkoztató, a legtöbb indulatot kiváltó esemény az ún. Varga György-féle kémperben kulminálódott. Varga Györgyöt és társait a 33 oldalas vádiratban a fentiekben már ismertetett vasutas-lázadással összefüggésben vádolták felségsértéssel és kémkedéssel.¹⁰ A vádlottak padján összesen 18 személy ült. Többségük a MÁV egykori alkalmazottja, de egy háztartásbeli nőt – Sáriai Szabó Krisztinát – is megvádoltak, illetve államellenes izgatás vádjával volt letartóztatva Völgyi János,¹¹ a *Bácskai Napló* egykori szerkesztője.

A vádirat szerint a vádlottak 1919 végén, 1920 elején titkos politikai szervezetet hoztak létre, kapcsolatot tartottak fenn a magyar kormánnyal és a Délvidéki Ligával.¹² Ilyen minőségükben adatokat küldtek a magyar hírszerzésnek a jugoszláv hadsereg erejéről, elhelyezkedéséről, összetételéről, a vasút kocsipark-állományáról, s számos sejtet hoztak létre a Vajdaság területén azzal a végső céllal, hogy felkelés kirobbantásával elérjék az egykor Magyarországhoz tartozó területek visszacsatolását.

Mint a fentiekben arra már utaltunk, a közvetlen bizonyítékok igen csekély volta ellenére a legújabb kutatások alapján az a kép kezd kirajzolódni, hogy a sűrűn váltakozó magyar kormányoknak valóban voltak ilyen elképzeléseik és szándékaik. Ettől függetlenül, a Varga György-féle per alapjaiban a délvidéki magyarság kollektív megfélemlítését szolgálta. A per kezdetének időzítése egybeesett az akkor már gőzerővel formálódó Magyar Párt hivatalos zentai – országos – megalakulásával, s a kiválóan megfelelt annak a célnak, hogy demonstrálja a magyarokkal kapcsolatos kollektív irredentizmus vádját.

A számos szabálytalansággal, óvással, elfogultsági kifogásokkal és kivételezéssel tarkított per 1922. szeptember 14-én kezdődött. Az ügyészséget Ilija Uskoković képviselte, a bíróság elnöke Stevan Pavlović volt.¹³

Maga a fővádott, Varga elutasította a vádakát, csak azt ismerte el, hogy 1920 közepén valóban találkozott Huszár Károly akkori magyar miniszterelnökkel, s a megbeszélések során szóba került annak a lehetősége is, hogy ezt a területet esetleg a szerb csapatok ki fogják üríteni. Egy ilyen fordulatnál a miniszterelnök – Varga állítása szerint – attól tartott, hogy a Délvidéken kommunista mozgalmak alakulhatnak, s ezért a megbeszéléseken számba vették a kivonulás utáni lehetséges forgatókönyveket.

Varga azt már tagadta, hogy a fentiekkel összefüggésben Huszártól bármiféle megbízást kapott volna,¹⁴ ugyanakkor határozottan cáfolta a lázadásra tett előkészületeket és a

⁹ IAS F.47.1099.IX.9/1923

¹⁰ A Varga-pert lásd még: Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941.* i. m. 40–47.; A. Sajti Enikő: *Impériumváltás, revízió, kisebbség...* i. m. 44–45.; Šandor Mesaroš: *Položaj mađara u Vojvodini 1918–1929.* Novi Sad, 1981. 154–155.

¹¹ Dr. Völgyi János 1941 és 1944 között Szabadka város polgármesteri tisztségét töltötte be.

¹² A Délvidéki Liga az Ébredő Magyarok által támogatott revizionista szervezet volt Eötvényi Olivér nyugalmazott lugosi főispán vezetésével, melyet a magyar kormány 1921. július 5-én oszlatott fel. Helyét a Szent Gellért Társaság töltötte be (ez utóbbiról bővebben lásd: A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* i. m. 39–41.).

¹³ *Bácsmegyei Napló*, 1922. szeptember 15.

¹⁴ Uo.

magyar hírszerzéssel való kapcsolatát is.¹⁵ Az elhúzódo per során Varga és társai is részletesen beszámoltak a fogságban töltött időszak alatt elszenvedett válogatott kínzásokról,¹⁶ amelyek során például az ütlegetések miatt az állapotos Sárai Szabó Krisztina elvetélt.¹⁷

A per szeptember 27-én ért véget.¹⁸ Mivel a tárgyalás során meghallgatott szakértői vélemények is cáfolták a vádakát, így az ítéleteket végül Tillinger György főkapitány-helyettes, a demokrata párti Gavran Karakašević főkapitány, Borivolje Sretiljković őrnagy, Slobodan Milodanović rendőrkapitány, Franjo Vukić rendőrkapitány és Vaso Jovanović rendőrkapitány szóbeli vallomásaira hivatkozva – jogilag tarthatatlan módon – az 1921-es államvédelemről szóló rendelet alapján visszamenőleges hatállyal hozták meg. Varga Györgyöt 15, Ignác Gyulát 12, Hajdú Józsefet 10, Németh Ignácot 8, Demeter Aladárt, Veresbaranyi Mihályt és Völgyi Jánost 5-5 évi fegyházra ítélte a bíróság, tizenkét vádlottat felmentettek.

1923-ban az újvidéki fellebbviteli bíróság bizonyítékok hiányában az elítélteket végül is felmentette.¹⁹ Varga és Ignác az igazságtételt már nem élhette meg: a bántalmazások során elszenvedett sérülések és a kegyetlen börtönviszonyok (a brutálisan összevert, belső vérzéstől szenvedő rabokat fületlen cellákban tartották fogva) miatt 1923. február 6-án a törvényszéki fogházban először Ignác Gyula halt meg.²⁰ Nem sokkal később, február 16-án²¹ a per fővádlottja, Varga György is elhunyt.²² Varga halála Szabadkán az első társadalmi és nemzetiségi különbségeken túlmenő csendes mozgalmat indította meg az elhunyt hozzátartozóinak segítésére.²³

A Varga-féle monstre per ítélethirdetése előtti napon, 1922. szeptember 26-án Kosta Marušić főügyész egy másik kémkedési ügyben is vádiratot nyújtott be. A 35 éves Molnár Ivánt, a szabadkai rendőrség egykori detektívjét azzal vádolták, hogy 1922. január 17-én, majd 1922 márciusában, illetve 1922. május 10-én a határon történt letartóztatásakor illegális határátlépést követett el. Molnár a vádirat szerint az SzHSz Királyság alkotmányos berendezésének megdöntésére tett kísérletet, s a magyar hírszerzésnek adatokat adott át az SzHSz hadsereg és a szabadkai rendőrség állapotáról, belső szervezetéről, valamint Szabadka város ellátottságáról.²⁴

A Varga-féle perrel ellentétben Molnár Iván peranyaga részleteiben megmaradt. Egyértelműen megállapítható, hogy az újvidéki fellebbviteli bíróság 1923. február 8-án jóváhagyta Molnár Iván első fokon kirótt büntetését. A dokumentumok között azonban elveszett az elsőfokú ítélet, így nem lehet pontosan tudni, hogy milyen büntetést kapott Molnár. Arra

¹⁵ Uo.

¹⁶ A vallomások szerint a brutális kínzásokat – melyeket a korabeli sajtó részletesen leír – Borivolj Sretiljković őrnagy, Slobodan Milodanović rendőrkapitány, Franjo Vukić rendőrkapitány és Vaso Jovanović rendőrkapitányok követték el.

¹⁷ Uo. 1922. szeptember 19.

¹⁸ Uo. 1922. szeptember 28.

¹⁹ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség...* i. m. 45.

²⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 7.

²¹ Uo. 1923. február 17.

²² IAS F: 47.117 Gradsko poglavarstvo Subotica 1922. Indeks A-NJ, dr. Varga Đerđ – bolnički trošak IX.245/923, 3483, 16. febr. 1923. (A szabadkai levéltárban eddig ez az egyetlen utaló adat került elő Varga Györgyre vonatkozóan a névjegyzékben, maguk a dokumentumok megsemmisültek.)

²³ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 17.

²⁴ IAS, F:276.596/1922

csak közvetve lehet következtetni két – 1929-ből, illetve 1930-ból – fellelhető dokumentumból. Egy 1929-es irat szerint a bűnjelet (*corpus delictit*), ami egy német nyelven íródott kérdéssor volt, az állam 1929. június 15-én konfiskálta. Egy 1930. február 20-án kelt okirat azt azzal az indokkal helyezte vissza a levéltárba, hogy az ügyet véglegesen lezárták.²⁵ Bár maga a német nyelven íródott corpus delicti az idők folyamán elveszett, a két fenti adatból mégis megkockáztatható az a feltételezés, hogy Molnárt hét év börtönbüntetésre ítélték.

A terror fő letéteményese – Az Orjuna működése a Délvidéken

Míg 1922-ben elsősorban a kémkedési perek álltak a közvélemény figyelmének fókuszában, addig a következő esztendő – választási év lévén – két, egymástól jól elhatárolható tendencia jellemezte: a nyílt utcai erőszak és a megsokasodó – kémkedéssel összefüggő – letartóztatások és perek.

Az események egyik főszereplője az 1922. január 25-én a dalmáciai Splitben eredetileg Jugoszláv Haladó Nacionalista Ifjúság néven megalapított ORJUNA²⁶ (Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista – Jugoszláv Nacionalisták Szövetsége) volt. A névváltoztatásra 1922 májusában került sor, amikor a meghozott új statútum értelmében az Orjuna már nem csak az ifjúságot tömörítette. Megalapítói a Demokrata Párt harci szárnyából és közvetlenül Svetozar Pribičević hívei közül kerültek ki. A félkatonai szervezet a kezdeti időszakban az olasz területi igények miatt nagy támogatottsággal bírt Dalmáciában is. Az Orjuna első elnöke Marko Nani volt, de az Orjuna szerepe igazán 1922 februárja után nőtt meg, amikor Mirko Korolija horvát költő (1886–1934) veszi át a vezetését. A dalmáciai olasz fenyegetettségén túl az Orjuna létrehozásához hozzájárult a jugoszláv államvédelemről szóló rendeletnek, az ún. Obznanának 1920-ban történt meghozatala, amely betiltotta a Jugoszláv Kommunista Párt működését. Az Orjunát azzal a céllal hozták létre, hogy védelmezze az államot a kommunizmustól, a szeparatizmustól és az irredentizmustól.

Mint a Demokrata Párt félkatonai szervezete, a jugoszláv unitarizmus feltétlen híve volt. Sok tekintetben a fasiszta szervezetek jellegzetességét hordozta magán, együttműködött a kor csetnik szervezeteivel, illetve a militáns Narodna Odbrana (Népvédelem) szervezettel. Ideológiájának fókuszában az integrált jugoszlávizmus állt. E szerint a három néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) alkotják az egységes jugoszláv nemzetet, s minden eszközzel ki kell küszöbölni a köztük lévő különbségeket, illetve mindent meg kell tenni, hogy „*kiirtsák a társadalomból mindazon elemeket, amelyek fékezik az állami létezést és a nemzeti egységet*”. Az Orjuna megalakulásától a terror eszközt alkalmazta a másként gondolkodókkal szemben. Tagjait tizedekbe szervezték, akik az ország egész területén fegyveres támadásokat intéztek a rendszer vélt vagy valós ellenfelei ellen. A magyar és a német kisebbség elleni támadásokon túl mindennapos volt a Horvát Nacionalista Ifjúsággal (Hrvatska Nacionalna Omladina – HANAO) való csatározásuk is. Dalmácián túl az

²⁵ IAS F: 045.77.K.1544/1922

²⁶ Az ORJUNA-ról bővebben lásd: Branislav Gligorijević: Organizacija Jugoslovenskih Nacionalista (Orjuna). *Istorija XX. veka: zbornik radova*, 5. Beograd, 1963. 315–393.; Ivan J. Bošković: *ORJUNA – ideologija i književnost*. Zagreb, 2006.; Stevo Djurasković: *Fascism in Central Europe: The Organisation of the Yugoslav Nationalists – Orjuna 1921–1929*. Submitted to Central European University, History Department. http://www.etd.ceu.hu/2007/djuraskovic_stevo.pdf (letöltés: 2012. október 16.)

Orjunának – az olasz veszélyérzet miatt -- Szlovéniában is akadtak támogatói. Szerbiában pedig elsősorban a belgrádi egyetemi hallgatók körében volt népszerű. Az 1929. január 6-án bevezetett diktatúrát a szervezet bár üdvözölte, nemsokára a működését mégis betiltották. Az Orjuna betiltása és az integratív jugoszlávizmusnak az állami ideológia hivatalos részévé tétele a gyakorlatban ugyanis a nagyszerb koncepciók megvalósítását célozta meg (az Orjuna betiltásának egyik oka is ez volt).

Az Orjuna vajdasági működését és terrorját Dobroslav Jevđević irányította,²⁷ s leginkább Zentát és Újvidéket sújtotta.²⁸

1923 januárjában Zentán két hét alatt hat inzultusra került sor,²⁹ s a zentai közállapotok később sem javultak sokat. Miloš Knežević, a március 5-én hivatalba lépett új polgármester ugyan székfoglaló beszédében kijelentette, hogy minden erejével azon lesz, hogy a város nyugalma a rendbontásokkal szemben megvédje,³⁰ azonban néhány órával a polgármester-beiktatási ceremónia után ismeretlen tettesek 18 magyar nyelvű cégtáblát törtek össze.³¹ A legsúlyosabb incidens azonban Újvidéken történt január 20-án, amikor a *Délbácska* szerkesztőségét az Orjuna tagjai a földdel tették egyenlővé.³² Ebben a támadásban súlyosan megsebesült a lap főszerkesztője, Slezák Rezső is.

Az újvidéki merénylet miatt Dobroslav Jevđevićet, az Orjuna vajdasági vezetőjét végül letartóztatták.³³ Jevđević letartóztatását követően az Orjuna tagjai csoportokba verődve a szerb himnuszt énekelve kísérték el vezérüket a rendőrség épületéig, majd negyedóra megbénították a város közlekedését. Az esti órákban pedig tömegesen vonultak az újvidéki városháza elé, ahol a rendőrséget becsmérelték, s a rendőrségi felszólítás ellenére sem akartak széteszolni. Végül a karhatalom kénytelen volt erőszakkal fellépni ellenük.

Nem sokkal később elszabadult a pokol: hajnalban a város magyar negyedében, különösen az Árpád, Magyar és Alkotmány utcákban „felelőtlen” elemek kivétel nélkül minden ház ablakát bevették. Még 24 óra sem telt el, s az ügyészségre átkísért Jevđević visszanyerte a szabadságát. Balajic vizsgálóbíró a szabadlábra helyezést azzal indokolta, hogy nem látott olyan körülményeket, amelyek indokolttá tették a letartóztatás fenntartását.³⁴ A magyar negyedben történt garázdálkodással kapcsolatban pedig a rendőrség kijelentette, hogy abban az Orjuna tagjai biztosan nem vettek részt. Az ablakok beverésével végül egy Tomasovszki Sándor nevű napszámost vádoltak meg. A hivatalos közlemény szerint ugyanis Tomasovszki részegen garázdálkodott, s ezt követően a rendőrök a hóban illuminált állapotban találtak rá.³⁵

²⁷ A boszniai születésű Jevđević (1895–1962) már 1908-ban, mint az Ifjú-Bosznia tagja, részt vett a Poiterek elleni sikertelen merényletben. 1914-ben pedig a szarajevói merényletben is, amely után letartóztatták, így az első világháborút börtönben töltötte. A második világháborúban mint csetnik parancsnok (vajda) vett részt. A háború után a szövetségesek fogságába került, majd haláláig római emigrációban élt. (Jevđević ideológiai publikációit Stevo Djuraskovic elemzi.)

²⁸ Gligorijević Újvidéket, Zombort és Szabadkát emeli ki, i.m. 329.

²⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 18.

³⁰ Uo. 1923. március 6.

³¹ Uo.

³² *Délbácska*, 1922. január 21.

³³ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 22.

³⁴ Uo. 1923. január 23.

³⁵ Uo. 1923. január 25.

Pár nappal később viszont kiderült, hogy a *Délbácska* elleni támadásról és Jevđević szabadon bocsátásáról is a legmagasabb belgrádi politikai körök döntöttek. A leleplezést Stojan Protić tette közzé a magyar párt és a radikálisok közötti paktum kapcsán, amikor az újvidéki merénylet vonatkozásáról a következőket írta: „*Most már érthető Jevđević vandál támadása a Délbácska ellen Újvidéken és ennek a vandál támadásnak a nyilvános megvédése! Íme, milyen méltatlan eszközökhöz kell folyamodni és milyen szégyent kell elviselni csak azért, hogy fenn lehessen tartani a vidovdáni alkotmányt és elkerülni annak minden megváltoztatását!*”³⁶

Jevđević szabadulásának napján az Újvidéken megjelenő *Deutsches Volksblatt* (a vajdasági németek napilapja) szerkesztősége kapott fenyegető levelet, amelyben felszólították az újságírókat, hogy ne hívják ki maguk ellen az Omladina (az Ifjúság – ebben az esetben az Orjuna) haragját, mert különben felelősségre vonják a szerkesztőség tagjait, majd név szerint felsorolták a megfenyegetettek nevét.³⁷

A fenyegetés nem volt blöff. Március 10-én este fél 11 körül a *Deutsches Volksblatt* Sándor király utca 7. szám alatt levő nyomdahelyisége hatalmas detonációval a levegőbe röpült. A robbanás az egész városban hallható volt. Az épületben nem tartózkodott senki, így a merénylet nem követelt áldozatot.³⁸

Ennél a pontnál abba is hagyjuk az Orjuna különböző erőszakos cselekményeinek a további felsorolását, s végül a kor szellemét érzékeltető céllal idézünk a *Bácsmegyei Napló* korabeli számából: „*A Vajdaságban ma az állam szervezett bíróságain és rendőrhatalóságain kívül felelőtlen elemek is ítélnék és büntetnek, tehát felelőtlen elemek csinálják a politikát. Ennek a következménye az, hogy megrendült a közbiztonság és megrendült a hit az államhatalom erejében. A kormány pedig túri ezt az állapotot, hiába állítja az ellenkezőjét. Mert ha nem tűrné, egy pillanatig sem hagyhatná meg a rendőrhatalóságok élén az olyan embereket, akik nem tudják, vagy nem akarják kinyomozni ezeknek a hatalmaskodásoknak a tetteseit és az ügyészségek élén az olyan közvádlókat, akik nem tudják, hogy a bűncselekményre való felhívás termeli a bűntevőket, a gonosztett földicsérése bátorítja és követésre bírja az ingadozókat. Amely országban nyilvánosan »vogelfreinek« nyilváníthatók a politikai ellenfelek, abban az országban nincs jogrend, az az ország nem jogállam.*”³⁹

Hivatalnokok önkényeskedése és újabb kémperek

Az erőszak másik szélsőséges formáját a helyi hivatalnokok önkényeskedései jelentették. Ennek egyik eklatáns példája a svábok által lakott Küllödön (Kolud) történt. A község jegyzője, Emil Tapavica önhatalmúlag kitiltotta a képviselőtestület üléséről a képviselők egy részét. Miután a képviselők egyike ezt megfellebbezte a zombori fősolgabírósnál, s a következő ülésen megjelent, kitört a botrány. Tapavica ugyanis kizavarta az által kitiltott képviselőt, mire a képviselőtestület tagjai tiltakozásul kivonultak, s az ülés verekedésbe torkollt. Tapavica nem sokkal később rendőrök fedezete alatt sétára indult a faluban, s hangosan becsmérelte az ott élő németeket. Emiatt az esti órákban mintegy négyszáz falubeli gazda tiltakozott a községháza előtt. Az önkényeskedő jegyző ebben a kiélezett helyzetben

³⁶ *Radikal*, 1923. január 26.

³⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 25.

³⁸ Uo. 1923. március 11.

³⁹ Uo. 1923. március 28.

a megerősített rendőr- és csendőralakulatoknak parancsot adott az oszlatásra. A csendőrök puskatussal, szuronnal és sortűzzel kezdték szétverni a tömeget. A lövöldözésben Christian Schilling gazda comblövést szenvedett, majd szuronysebet is kapott.⁴⁰

Hasonló esetek más településeken is lejátszódtak. Veprődön (Veprovac) például a több tekintélyes polgárból álló küldöttség követelte a helyi a bírótól az erőszak megfékezését. Válaszul a helyi szerb hatóságok nagyobb számú csendőri egység kiküldését azzal az indoklással kérték, hogy a községben lázadás tört ki.⁴¹

Észak-Bácskában Topolyán volt a helyzet a legfeszültebb. Bár visszaélései miatt elmozdították, 1923 januárjában a megfélemlítés és a nyomásgyakorlás céljából visszaállították hivatalába Nikola Marković főszolgabíró.⁴² Marković Topolyára való visszahelyezése a szerbség körében is megütközést keltett. Stojan Protić lapja, a *Radikal* „Hát ez is lehetséges?” cím alatt a következőképp kommentálta az ex-pópa visszatérésének híret: „Az ő piszkos ügyeiről »Egy gonosztevő élményei« címen cikkek jelentek meg és az ex-pópa nem keresett a bíróságnál elégtételt. Nem hittük, hogy Vujičić miniszter úr hajlandó lesz aláírni olyan aktát, amely egy ilyen alakot a hatóság képviselőjévé tesz meg egy olyan járásban, amely túlnyomóan magyar, ahol egy kulturált és mintaszerű jellemű embernek kellene igazgatnia. A mandátumért folyó harcban még ilyen embert is megtesznek a hivatalos radikálisok főbírónak, nem gondolva arra, hogy ezzel mennyit ártanak maguknak – és államuk tekintélyének.»⁴³

Továbbra is az erőszakhoz és a megfélemlítéshez tartoztak a kémkedési ügyek. 1923. január 24-án kezdődött meg Kovács Mária és társai kémkedési pere. A szabadkai levéltárban csak az akta borítója maradt fenn, így annak részleteit nem tudjuk rekonstruálni.⁴⁴

1923 februárjában az újvidéki rendőrség a belügyminisztertől kért engedélyt újabb kutasítások foganatosítására.⁴⁵ Pár nappal később Zentáról érkeztek arról hírek, hogy a rendőrség kémszervezet után nyomoz.⁴⁶ A szabadkai levéltárban fennmaradt a zentai kémkedési ügy ügyészégi vádirata. 1923. március 23-án Kosta Marušić szabadkai főügyész a január 28. óta letartóztatásban lévő Mészáros Lajos kereskedő és Veres János ellen indított büntetőeljárás. Mészároost azzal vádolták, hogy 1923 januárjában Veres Lajost, Szőrei Imrét, Burza Dénest és Ferencet rávette arra, hogy az SzHSz hadseregbe történt behívó kézhezvétele után Magyarországra szökjenek, s ott a magyar hadseregbe lépjenek be.

Az ügyészégi vádirat szerint a vádlottak a kihallgatás során azzal védekeztek, hogy a megélhetés miatt fontolgatták a magyar hadseregbe történő belépésüket.⁴⁷ Hogy a per végül milyen eredménnyel zárult, arra nézve egyelőre nem kerültek elő releváns, felhasználható adatok.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 1923. április 5.

⁴² Uo. 1923. január 26.

⁴³ *Radikal*, 1923. január 31.

⁴⁴ IAS, F:045.79.K:164/1923

⁴⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 2.

⁴⁶ Uo. 1923. február 9.

⁴⁷ IAS, F:276.1814/1923.D.T.175/1923

Kardos Mihály kémperének dokumentumai sem maradtak meg. Az akta egyetlen dokumentuma szerint a teljes anyagot 1923. február 21-én átadták a szabadkai katonai ügyészségnek.⁴⁸

Fennmaradt viszont Hoós Ernő martonosi nyugalmazott erdész büntetőperének anyaga. Hoós 1922. augusztus 19-én nyugdíjjogosultsága ügyében írt levelet a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériumnak. Az esetleírását tartalmazó kérelmet postán adta fel, így az az SzHSz hatóságok kezébe került. Mivel kérelmében a szerbek által ideiglenesen megszállt területként említi a Bácskát, a főügyész államellenes bűncselekménnyel vádolta meg. A hosszasan elnyúló perben végül 1924 májusában mentették fel Hoóst a vádak alól.⁴⁹

A közeli Horgoson Szunyogh József borügynököt is államellenes bűncselekménnyel vádolták meg, mivel a vád szerint Radics Mátyás előtt államellenes nyilatkozatot tett. Bizonyíték hiányában végül felmentették.⁵⁰

Február 17-én a zágrábi törvényszék két kémügyet is tárgyalt. Az első esetben Hloska Józsefét, akit kémkedéssel vádoltak. A második per Horváth Ambrus muraszerdahelyi földműves ellen folyt, akinek az volt a bűne, hogy az orosz fogságból hazatért.⁵¹ Torzsa községben február 23-án a csendőrség Hüttenberg Károly, ifj. Machner Fülöp földbirtokost és Gutwein István gyógyszerzt tartóztatta le kémkedés vádjával. A letartóztatás Schwarp Antal 21 éves, lopás miatt többször büntetett munkanélküli feljelentésére történt, aki azzal vádolta Hüttenberget, hogy többször is megbízást adott neki levelek Magyarországra csempészésére.⁵²

Az előzményekhez tartozik, hogy még a letartóztatást megelőzően az újvidéki *Vidovdan* február 20-i számában Svetozar Pribičević egyik távoli rokona, egy bizonyos Branko S. Ostojic kémkedéssel vádolta meg Machnert, aki egyébként a torzsai radikálisoknak volt a vezetője.⁵³ Gyorsan kiderült, hogy koholt vádakról van szó, így a hatóságok bizonyítékok híján először Machner Fülöpöt bocsátották szabadon.⁵⁴ A zombori vádtanács végül Hüttenberget és Machnert is felmentette.⁵⁵

Nem voltak ilyen szerencsések azok a szabadkaiak, akiknek ügyét a szabadkai törvényszék büntető tanácsa február 27-én az államvédelmi rendelet alapján kezdte el tárgyalni. Az eddigi perekkel eltérően ebben az esetben vegyesen voltak magyar és szerb vádlottak. Kosara Stojković 30 éves ügyvédi írnokot, Molnár Vica 39 éves napszámost, Patócs Mariska 25 éves magánhivatalnokot, Jelena Stojković 21 éves ügyvédi írnokot és a szökésben lévő 25 éves Székely Béla magánhivatalnokot Magyarország javára történő kémkedéssel vádolták.

A tárgyalás során aztán kiderült, hogy csak egy szerelmi történetről van szó, némi zavaros elemmel fűszerezve, s mivel a bíróság végül nem talált bizonyítékokat a kémkedés vádjára, így a vádlottak közül kettőt felmentett, kettőt pedig – Kosarat és Molnár Vicát – tiltott határátlépésért 14 napra ítélte.⁵⁶

⁴⁸ IAS, F:045.80K:501/1923

⁴⁹ IAS, F:045.82.621/1923

⁵⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 9.

⁵¹ Uo. 1923. február 18.

⁵² Uo. 1923. február 25.

⁵³ *Vidovdan*, 1923. február 20.

⁵⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 27.

⁵⁵ Uo. 1923. március 8.

⁵⁶ Uo. 1923. február 28.

Gavran Karakašević szabadkai rendőrőrkapitánynak 1923. január 21-én a városi szenátushoz írt jelentése szerint 1923 januárjában 5 letartóztatást foganatosítottak hazaárulás vádjával.⁵⁷ Az egy hónappal későbbi jelentés februárra vonatkozólag ugyancsak 5 hazaárulással kapcsolatos letartóztatásról számol be.⁵⁸ A jelentés azt is hozzáteszi, hogy a helyi lakosság teljes passzivitást, „*már-már ellenséges hozzáállást tanúsít a hatóságok iránt, s mindez komolyan hátráltatja a hatóságok eredményes munkáját.*”⁵⁹

A letartóztatások március folyamán is folytak. Olyan hírek is felmerültek, hogy egy Fábíán nevű magyar állambiztonsági tisztet kivégeztek Belgrádban. Bár a kivégzést a hatóságok tagadták, azt megerősítették, hogy egy ilyen nevezetű illetőt valóban letartóztattak.⁶⁰ Nem sokkal később Újvidéken magyar állampolgárokat vettek őrizetbe. Lakossági feljelentésre tartóztatták le a budapesti Keresztes Ernő mérnököt és Szerényi Lajos ügyvédet,⁶¹ egy héttel később pedig Balázs Jenő mérnököt.⁶²

A szabadkai börtön kimutatása szerint 1922 novemberében és decemberében 4 főt felségsértés, 1 főt hazaárulás, 14 főt kémkedés vádjával tartottak fogva. 1923 januárjában 1 személy hazaárulás, 14 személy kémkedés, 2 személy felségsértés vádjával raboskodott a börtönben. Februárra nem maradtak fenn adatok. Március és április vonatkozásában a szabadkai ügyészség az államvédelmi törvény alapján egy fő ellen kezdeményezett bünvádi eljárást, míg hármat a hatalom elleni lázítással vádolt. A szabadkai börtönben márciusban 2 személy hazaárulás, 7 személy kémkedés vádjával volt előzetes letartóztatásban, míg áprilisban 5 főt hazaárulás, 6-ot pedig kémkedés vádjával tartottak fogva. A májusi adatok szerint a szabadkai börtönben 1 személyt hazaárulás, 6 személyt kémkedés vádjával tartottak fogva.⁶³

A szabadkai ügyészség 1923. április és májusra vonatkozó statisztikája szerint Szabadka területén az államvédelmi rendelet alapján két esetben indítottak bünvádi eljárást, míg négy esetben okirat-hamisítás miatt.⁶⁴ A rendőrőrkapitánynak a városi szenátushoz 1923. május 23-án küldött kimutatása szerint áprilisban 9 személyt tartóztattak le hazaárulás és 5 személyt kémkedés vádjával.⁶⁵

De nem csak letartóztatások történtek. A magyar nyelvnek a közigazgatásban való beültetéséről szóló első rendelet vélhetőleg 1923. február 13-án született meg Becskereken. A bizalmas rendeletet a becskereki pénzügyigazgatóság akkori főnöke, Vladimir Kušić a következő tartalommal adta ki: „*Az igazgatóságnak tudomására jutott, hogy az igazgatóságnál bizonyos tisztviselők a hivatalos ügyek intézése alkalmával a felekkel magyarul és németül beszélnek. Ezt az eljárást nem lehet és nem szabad megengedni, miért is elrendelem: A főnökkel és a többi személyzettel közlendő, hogy az irodákban kizárólag a hivatalos*

⁵⁷ IAS, F.47.1210. I.1/1923

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ IAS, F.47.1210. I.1/1923

⁶⁰ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 22.

⁶¹ Uo. 1923. március 30.

⁶² Uo. 1923. április 6.

⁶³ IAS, F.47.1099.IX.9/1923

⁶⁴ IAS, F.47.1099.IX.9/1923

⁶⁵ IAS F.47.1210. I.1/1923

nyelvet kell beszélni. A feleknek tudniuk kell a hivatalos nyelvet, ha pedig valaki nem tudná, tolmácsot köteles magával hozni.”⁶⁶

Ez az eset vélhetőleg ekkor még a helyi hatóságok önkényeskedéséről tanúskodik, s nem a központi hatalom kezdeményezése volt. A Belügyminisztérium BBB. ügyosztályának 1923. augusztus 14-én írt távirata viszont már a belügyminiszter közvetlen utasítását tartalmazta: „Egy konkrét eset kapcsán, amikor is az egyik község úgy döntött, hogy a községi jegyzőkönyveket az államnyelven kívül egy másik, idegen nyelven is vezeti, felmerült az a gond, hogy a helyi jegyző, aki egyben az önkormányzat ügyintézője is, nem bírja azt a másik nyelvet olyan szinten, hogy azt hivatalos formában is használja, a Belügyminiszter ezért elrendelte, hogy a községi jegyzőknek nem kötelességük az államnyelven kívül más nyelvet ismerniük.”⁶⁷

A rendszer belső nehézségei

Néhány mondat erejéig időzzünk el a helyi hatalom belső problémáinak feltérképezésénél is. Bár az új közigazgatás felállítása 1918–1920 során aránylag gyorsan végbement, annak kiépítése mindent összevetve mégis hosszadalmasan elnyúló, nehézkes folyamat volt. A dokumentumok alapján arra lehet következtetni, hogy még négy évvel az impériumváltást követően – 1922-ben – is az új állam még korántsem érte el azt a határfokot, amit a közigazgatás szakmai szintje elméletileg alapvetően megkövetelt.

1922. március 9-én az SzHSz-titkosszolgálat köriratban szólította fel a városi hatóságokat, hogy a Vajdaság területén írják össze a különböző egyesületeket, klubokat és mezőgazdasági szövetkezeteket. A titkosszolgálat azt is kérte, hogy az ezekről készített listákat és statisztikákat mihamarabb adják át a hatóságok. Szabadka polgármestere március 21-i szűkszavú válaszában arra hivatkozva tagadta ezt meg, hogy nincs tudomása semmilyen titkos szervezetről, s „azoknak a felderítése különben is a titkosszolgálatnak a feladata”.⁶⁸

A központi, illetve a helyi végrehajtó hatalom közötti konfliktusok és kommunikációs nehézségek más formában is jelen voltak. Egy 1922. október 12-én keltezett belügyminiszteri körlevél arról ír, hogy a Szerbiából érkezett, frissen kinevezett állami tisztviselők – akiknek a pénzügyi rendszer átláthatóvá tétele volt a feladata – igen nehéz helyzetbe kerültek a helyi hatóságok, de elsősorban a helyi rendőrség és a helyi bíróságok hozzáállása miatt, mivel azok ignorálták a szerbiai tisztviselők lakás- és házrekvirálási igényeit. A belügyminisztérium megítélése szerint ennek okai elsősorban a korrupcióban rejlettek. A helyi hatóságoknak ugyanis nem felelt meg, hogy az adókvetések és -beszedések körüli visszáságok felszínre kerüljenek. A körlevél e vonatkozásban igen kemény hangot ütött meg, s egyenesen úgy fogalmazott, hogy „megengedhetetlen a helyi hatóságok ilyen hozzáállása, de különösen az a tény, hogy nem hajlandók eleget tenni a szerbiai hivatalnokok kérésének, s nem rekvirálják számukra a gazdag magyarok és zsidók házait”. A belügy szerint ennek a következménye az lett, hogy a frissen kinevezett tisztviselők jó része, mivel egy idő után nem tudta fizetni a drága szállodákat, kénytelen volt dolgavégezetlenül visszaköltözni oda,

⁶⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 27.

⁶⁷ F.47.1210.I.132/1923.

⁶⁸ IAS, F.47. 1136.450/1922.

ahonnt jött. A rekvirálások elszabotálásáért felelősök kézre kerítése érdekében a legszigorúbb intézkedéseket helyezték kilátásba.⁶⁹

A rendszer gyengeségéről más adatok is tanúskodnak. A Szabadkán állomásozó katonai parancsnok által írt egyik jelentés arról szól, hogy a hadsereg a káderállomány képzetlensége miatt nem tudta időben összeállítani a hadkötelezettek névsorát. Mivel az összeírás mintegy harmincezer embert érintett, 1922. április 15-én a polgármester a feladat elvégzésére a városi közigazgatásból helyezett át embereket.⁷⁰

Jóval nagyobb problémákkal szembesült a szabadkai rendőrség. A fennmaradt iratokból egyértelműen kirajzolódik az a tendencia, amely az állomány állandó mobilitását és fluktuálását tükrözi. 1922-ben szinte nincs olyan hét, amikor a dokumentumok között ne szerepelne a legénység egy-egy tagjának felmentése vagy önkéntes távozása. Ez utóbbi esetben többnyire a fizetések alacsony szintje volt a döntő tényező. A felmentések leggyakoribb oka az erőszakos visszaélések sorozata és az alkoholizmus volt. Eklatáns példája ennek Radeš Vukojičić és Mirko Novakov esete. Karakašević rendőrfőkapitány jelentése szerint a két rendőr 1922. szeptember 2-án a szabadkai börtönben olyan mértékben részegedett le, hogy minimális szinten sem tudták ellátni a feladatukat. Ezt öt rab is kihasználta, s megszökött.⁷¹ A dokumentumok alapján nagy bizonyossággal kijelenthető az is, hogy ha nem is ilyen mértékben és rendszerességgel, de az alkoholizmus és a munkamorál tekintetében komoly gondok voltak a köztisztviselői karban is: fegyelmezésekről, elbocsátásokról, felmondásokról tanúskodik a megmaradt iratok sokasága.

A belgrádi központi hatalom tisztában volt a helyi szinten tapasztalható erőszakkal, a közbiztonság rohamos romlásával és azzal is, hogy mindez destabilizációs tényezőt jelent az állam számára. A belügyminisztérium 1922. szeptember 16-án kelt 11426/1922 keltezésű körlevelében arról lehet olvasni, hogy a Vajdaságban jelentős mértékben romlott a közbiztonság. Ennek egyik oka az volt, hogy olyan emberek sokasága hordott különböző egyenruhát, akiknek semmi közük sem volt a fegyveres testületekhez. Mindez komoly visszaélésekhez vezetett. Tetézte a gondokat az is, hogy a Vajdaságban növekvő tendenciát mutatott az igazolványok nélkül közlekedők száma. A körlevél egyben utasítást is tartalmazott: elrendelte a helyi hatóságok számára, hogy fokozzák az igazolványok kiállítását, s növeljék meg a rendőrség állományának a létszámát.⁷²

A következő nap a belügyminisztérium újabb körlevélben foglalkozott az illegális egyenruha-használattal. Megállapította, hogy ez a jelenség a közbiztonság romlásán túl jelentős mértékben hozzájárult a közbizalom csökkenéséhez is. Név szerint felsorolta a legkirívóbb eseteket: Aleksa Filipović és Slavko Katančić egykori zentai detektíveket és megemlíti Nikola Prodanovićot, a topolyai járásbíró helyettesét is.⁷³

A rendszer és az új állam az impériumváltás negyedik évében tehát még korántsem jutott el a stabilitásnak arra a szintjére, amely az állam működését eredményesen tudta volna koordinálni. Az erővonalak eltolódása a helyi hatalom képviselőinek önkényeskedésében, a partikuláris érdekérvényesítésben és a korrupcióban kulminálódott. Mindez, illetve a tisztviselői kar képzetlensége és emberállományának a feltöltetlensége destabilizációs té-

⁶⁹ IAS, F:47.1140.1411/1922.

⁷⁰ IAS, F:47.1136.453/1922.

⁷¹ IAS, F:47.1140.1335/1922

⁷² IAS, F:47.1140.1344/922

⁷³ IAS, F:47.1140.1321/922

nyezőként hatott. A karhatalmi állomány feltöltését úgy, ahogy sikerült megoldani, a tisztviselői kar vonatkozásában viszont mindez már igen nagy nehézségeket okozott.

Az erőszakos cselekmények, melyek mögött sok esetben az egyéni érdekek, s nem a felsőbb utasítások voltak a kizárólagos motivációs tényezők (ezzel próbálták palástolni a rendszer szakmai képzetlenségét és korrumpáltságát), a közbiztonság romlásán túl az amúgy sem stabil közbizalom további erodálódását eredményezték.

Összegzés

Az impériumváltást követően a délszláv állam által birtokba vett új területeken a megfélemlítés egyik sajátos példáját jelentették az ún. kémperek. Bár az utóbbi időben egyre több olyan közvetett bizonyíték kerül elő azzal kapcsolatban, hogy a magyar kormányok a vizsgált korban a Délvidék vonatkozásában vélhetőleg rendelkeztek a fegyveres felszabadítással összefüggő tervekkel, ugyanakkor megállapítható az is, hogy az SzHSz hatalom a különböző pereket – amelyek esetében a koncepciók elemek is fellelhetők – a magyar közösség elleni pszichés hadviselés egyik formájaként használta fel.

Míg Romániában a temesvári levénte-per, addig az SzHSz Királyságban a Varga György és társai elleni büntetőeljárás volt alapvetően hivatott demonstrálni a magyarsággal kapcsolatos irredenta vádakat.

A kémperek és a letartóztatások mellett a megfélemlítés másik eszközét a nyílt fizikai erőszak jelentette, amelynek megtestesítője az Orjuna félkatonai szervezet volt, amelyik az egységes, unitárius államot hirdette. Az Orjuna terrorakciói a délvidéki magyarságot elsősorban Szabadkán, Újvidéken és Zentán sújtották.

Vizsgált korszakunkban hatványozottan érezte hatását a helyi tisztviselők nyílt önkényeskedése is, amely 1923-ban a választási kampányban kulminálódott. Mivel a Magyar Párt a választásokon végül nem vett részt, így ezek a megtorló intézkedések elsősorban az őshonos német közösség ellen irányultak.

Az erőszakos cselekmények mögött sok esetben azonban az egyéni érdekek domináltak, s nem a felsőbb utasítások voltak a kizárólagos motivációs tényezők. Mindez arra mutat, hogy az új állam még 1923-ban sem jutott el arra a stabilitásra, amely az államműködés eredményes koordinálásához szükséges lett volna. A helyzetet súlyosbította a partikuláris érdekérvényesítés előtérbe kerülése, illetve az egész társadalmat átítató és egyre jobban elburjánzó korrupció megléte. Ebben a helyzetben a kisebbségekkel szembeni ellenséges érzületek felkorbácsolása sok esetben a figyelem valós problémákról való elterelésére is felhasználható volt.

A politikai és kémkedési perek, a tettegességig fajuló nyílt erőszak végső soron még is a pszichológiai hadviselés, a csendes etnikai tisztogatás eszközeként bizonyult, amely kombinálva a kiutasításokkal, letartóztatásokkal, a földreform igazságtalanságaival és a betelepítésekkel, a birtokba vett új területek nemzetiségi arányának a megváltoztatását is célozta.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Levéltári források:

IAS – Szabadkai Levéltár:

- 1.) F:047. Gradsko poglavarstvo – Subotica (1918-1941); (1901) 1918–1942

2.) F:045. Okružni Sud Subotica (1919-1941); (1907) 1919–1941

2. Napilapok, hetilapok:

Bácsmegyei Napló (Szabadka)

Délbácska (Újvidék)

Radikal (Belgrád)

Vidovdan (Újvidék)

3. Feldolgozások:

Ádám Magda: *A kisantant és Európa (1920–1929)*. Budapest, 1989.

A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004.

A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010.

Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék és ami előtte következik. A temesvári Levente-pör 1919–1920*. Budapest, 2006.

Borsi-Kálmán Béla: *Iff. Niamessny Mihály és a temesvári levente-per (1919–1920)*. Budapest, 2010.

Bošković, Ivan J.: *ORJUNA – ideologija i književnost*. Zagreb, 2006.

Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995.

Djurasković, Stevo: *Fascism in Central Europe: The Organisation of the Yugoslav Nationalists – Orjuna 1921–1929*. Submitted to Central European University, History Department. http://www.etd.ceu.hu/2007/djuraskovic_stevo.pdf (letöltés: 2012. október 16.)

Gligorijević, Branislav: *Organizacija Jugoslovenskih Nacionalista (Orjuna). Istorija XX. veka: zbornik radova, 5*, Beograd, 1963.

Hornýák Árpád: *Magyar–Jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, 2004.

Kecić, Danilo: *Forradalmi munkásmozgalom a Vajdaságban 1917–1921 között*. Újvidék, 1980

Petkovics Kálmán: *A tizennyolc nyárfa*. Szabadka, 1970.

Protić, Marko: *Zlatni dani Subotice od oslobodjenja do potpisa mira (13 nov. 1918 – 4 juna 1920)*. Subotica, 1930.